

“Vi måste acceptera att världen är förändrad för gott”

Jenny Erpenbeck intervjuas av Michel Krielaars
Om hennes nya roman *Gehen, ging, gegangen*.

Vantrivseln i Tyskland är tillbaka. Precis som på 1980-talet då muren ännu stod kvar leder detta till stora inre påfrestningar. Det är på nytt osäkerheten om framtiden som är orsaken. Det är de tusenden flyktingarna i Tyskland och 'från 'hela världen' som kommer hit i hopp om reda och ordning.' Kanslern Angela Merkels försäkran “Wir schaffen das” (Vi fixar det) har börjat motsägas av alltfler. Det var hög tid, menar författarinnan Jenny Erpenbeck, att litterärt särskåda vad som sker i landet. I augusti 2015 utkom hennes roman *Gehen, ging, gegangen*.¹

Huvudpersonen Rickard är en nyligen pensionerad professor i klassiska språk från östra Berlin. Han har tagit sig an att, på en förläggning, lära afrikanska båtflyktingar tyska. När han fördjupar sig i deras levnadsöden slår det honom hur lite deras öden skiljer sig från vad som Homeros berättar i Iliaden och Odysseen. Deras kultur framstod därmed inte längre som så väsensfrämmande som den gjorde innan

Richard drar också paralleller med vad hans mor erfor när hon 1944, inför den framryckande Röda armén, måste fly Ostpreussen. Denna passage i romanen får en genast att tänka på skuldkänslan pga det senaste världskriget, något som fortfarande är mycket närvarande i tysk litteratur. Richard tänker: vi förödde världen då, vi måste göra något gott nu.

¹ Jenny Erpenbeck. *Gehen, ging, gegangen*. München: Albrecht Knaus Verlag, 2015. -353 sid

Gehen, ging gegangen har blivit en storsäljare i Tyskland. På ett par månader såldes 90 000 exemplar. Erpenbeck åker runt i landet på föreläsningar och för att svara på frågor som en lysten publik har. "Romanen köps av folk som annars inte brukar köpa böcker" berättar hon mig när vi träffas i Krefeld innan ett av hennes möten. "Mina läsare önskar att kunna få hjälpa en flykting".

När började du skriva romanen?

"Jag höll på med en annan bok hösten 2013 då trehundra flyktingar drunknade efter att deras båt kapsejsat. Det reagerades mycket konstigt i Tyskland på katastrofen. Det var därför som jag beslöt att fördjupa mig i flyktingarnas öde, för att säga mitt. Jag ville veta varför alla förhöll sig så avståndstagande och avvisande inför det skedda. Reaktionen på båtolyckan var som om flyktingarna med sin död ville utpressa oss. Dylikt går ju inte an."

Du har samtalat ingående med många afrikanska båtflyktingar på deras förläggningar. Hur var det?

"Det var otroligt. Alla deras berättelser, som finns i min bok, har hänt. Många tyskar har aldrig besökt en flyktingförläggning. De känner inte till några flyktingöden och därför reagerar de så kallt på det som sker."

Har du inte ställt dig i kanslerns skor?

(Skratt)"Det är Merkel som står i mina skor. Hon har läst boken."

'Schaffen wir das'? (Fixar vi detta)?

"Ifall vi tar oss an krisen förståndigt kommer vi kanske att kunna bibringa flyktingarna våra västerländska värden och avskärma oss mot fundamentalismen. Men, i vilket fall som helst, vi måste acceptera att tiden då vi i Europa kunde bestämma allt själva är förbi."

Har du förståelse för anhängare till Pegida, som känner sig hotade av flyktingarnas ankomst?

"Begriper dem gör jag inte. Men i östra Tyskland där Pegida² har uppstått har det sen murens fall funnits en känsla av ett extensivt hot. Människorna hamnade efter murens fall i ett system de inte kände till. Alla i DDR hoppades på att muren skulle försvinna men ingen kunde föreställa sig allt det som skulle komma att förändras. Att de inte längre kunde göra så som de var vana att göra utan att de måste lära sig allt på nytt, att de hade hamnat i ett annat samhälle och att de måste tänka på ett helt annat sätt. Denna erfarenhet har hos dem förorsakat en djup vrede som nu med flyktingarnas ankomst skulle innebära att de på nytt måste förändra sig. Men samtidigt finns det i öst också många som hjälper flyktingar just därför att de själva vet vad det innebär att börja på nytt."

Islamistiska flyktingar tänker helt annorlunda än vi om kvinnors, homosexuellas och judars ställning. Begriper du rädslan som de väcker hos dina landsmän?

"Så länge flyktingar betar sig normalt mot mig, har jag inga besvär. Jag är en kvinna med judiska anmodrar och känner till deras fiendebild. Jag har hjälpt flera av dessa män. Och även om de tänker så skulle de inte börja med dylikt gentemot mig. De ser att jag inte är någon hora även om jag låter män komma hem till mig. De vet att jag har ett självständigt arbete och

² **Pegida** förkortning för *Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes*. Extremhöger organisation grundad i Dresden 2015. Medgångare till det högerpopulistiska partiet **AfD** *Alternative für Deutschland*, grundad 2013 som i delstatsvalen 13 mars 2016 för första gången, i tysk efterkrigstid, kom in i något delstatsparlament. Det var i 3 av Tysklands 16 delstater. I östtyska Sachsen-Anhalt (2,3 milj. inv.) med 24,2 %, sydvästtyska Rheinland-Pfalz (3,9 milj. inv.) med 12,6 %, och i sydtyska Baden-Württemberg (10,5 milj. inv.) med 15,1%.

att jag förtjänar mina egna pengar. Och att min man arbetar utomlands och att jag bor allena. Om dylika uppfattningar kommer på tal då måste man omedelbart ta till en diskussion.

Merkers kritiker fruktar att det inte kommer att lyckas att integrera nykomlingarna.

Integrering innebär möda, liksom att ge dem skolning. Men lyckas det då är det något som bägge sidor har fördel av. Jag har under mina undersökningar för min bok lärt känna många flyktingar. Jag har blivit fadder för en minderårig flykting. Hos honom märker jag dagligen hur tankeprocessen kör igång. I Gambia gick han endast i koranskola vilket nu ger honom stora svårigheter när han skall lära sig fatta grunderna för matematik och geologi. Han begriper att hans farsa begått ett fel i att inte ens för en vecka låta honom gå i den engelska skolan. Som 18-åring måste han lära sig det vad andra lärt sig redan i trean. Det är honom bittert”

Din huvudperson Richard är ganska så naiv. Det kommer fram när han har att göra med de afrikanska flyktingarna. Vill du med detta få fram något?

“Richard är en symbol för mig själv och alla de människor jag känner. För att få honom trovärdig ville jag veta vad som förändrats i min egen syn efter att jag dagligen hade att göra med afrikanska flyktingar. En Beethovensymfoni i radion lät med ens annorlunda efter dessa möten. Symfonin förblev naturligtvis den samma men visavi radiosändningen och hallåan kunde jag inte annat än skratta. Allt hade med blivit så absurt då jag dagarna i ända umgicks med unga män som varken fick arbeta eller studera, och jag började begripa hur trygg, avgränsad och ombonad vår levnad är. Som om illusionen vi haft i årtal att vår avskärmning från omvärlden kunde fortbestå. Men den tiden är förbi.

Richard känner som många tyskar i hans generation skuld pga kriget. Påverkar det vad han gör?

“Skuldkänslan inför nazisttiden spelar en stor roll. Å ena sidan är detta en broms att bejaka men å andra sidan vill flera tyskar inte längre känna sig skyldiga inför faktumet att Tyskland en gång var den stora starka. Flyktingkrisen kan pga denna uppfattning inte leverera så mycket gott. I sig har detta inget att göra med flyktingarnas själva ankomst utan med den aggressiva reaktion den ger. Ibland har jag velat lämna Mellaneuropa.”

I varje fall verkar Pegidaanhängarna ha lösgjort sig från skuldkänslan

“Det är som om dom inte har någon medkänsla. Medlidande betyder att man kan föreställa sig hur den andre har det. Tidigare hade människor inställningen; det går illa för den andre men det kan komma en tid när det drabbar mig och jag hoppas att de andra hjälper mig då. Detta medvetande har försvunnit hos många. Först när IS slår till med attentat i Berlin, vilket inte alls är otänkbart, kommer Pegidaanhängarna att plötsligt stå på den sidan som nu flyktingarna står på och då ta till benen.”

Allteftersom boken fortskrider blir Richard allt mänskligare. Hur kan det komma sig?

“Det är genom hans kontakt med flyktingarna. I en av de sista scenerna i boken tänker han för första gången över de fel han själv har gjort. Till exempel beslutet att inte vilja ha barn och att hustrun därigenom tvingades till abort. Vi har ett fritt val att inte vilja ha barn men för en man i Afrika är något dylikt otänkbart. Ett barn är för honom ett medel att överleva, det är en samhällets socialfråga.”

Denna din bok har en annan tematik än dina tidigare böcker i vilka den tyska historien spelar en stor roll?

“Flyktingshistoria finns också i mina tidigare böcker. Jag skriver alltid som om jag skrev

femtio år efter. Till exempel om judeförföljelsen i *Aller Tage Abend*.³ Detta ger mig chansen att skriva om det tillfälligas betydelse istället för om skuld känslan. Beskrivningen om flyktingarna i de rankiga båtarna fick mig att tänka på boskapsvagnarna med vilka judarna transporterades till lägren. Den stora skillnaden mellan då och nu är att judarna faktiskt var våra grannar medan dagens flyktingar kommer från fjärran. Men om femtio år kan man skriva likartade berättelser om dem, för också denna kris handlar om saker som berör oss alla”.

“Du kommer från en intellektuell elit i DDR. Din mormor var den berömda kommunistiska författarinnan Hedda Zinner⁴ och din far var professor i naturvetenskap och filosofi. Spelar denna 'vänster'-bakgrund en roll för ditt författande och för din samhällskritik?

“Jag hade en lycklig uppväxt i DDR. Visserligen var det inte jordens bästa land men kapitalismen var för min familj inget alternativ. Tanken att ekonomisk tillväxt är det högsta goda och att allt handlar om att köpa och sälja står mig emot.”

“Kort efter murens fall kunde jag för första gången besöka en McDonalds. Inredningen var piffig och maten var bättre än i den bästa restaurangen i DDR. Men det förblev vid det. Ibland har jag längtan efter smutsen och det trasiga under min uppväxt.”

Är det inte pur nostalgi?

“Det finns mycket att lära av kommunismen vari min mormor var aktiv. Under hennes ungdom på 1920-talet var världen en helt annan och det fanns mycket att förändra. Det tragiska är att all den goda energi som den kommunistiska rörelsen besatt kom att förintas av Josef Stalin.”

NRC Handelsblad (Rotterdam) 11 mars 2016. Boeken [sid.] C4-5. ['We moeten accepteren dat de wereld voorgoed is veranderd']. Översättning från nederländska och noter Per-Erik Wentus.

---

³ Jenny Erpenbeck. *Aller Tage Abend*. München: Albrecht Knaus Verlag, 2012. -282 sid. På engelska. *End of Days*. Översättning Susan Bernofsky. London: Portobello Books, 2014. -239 sid.

⁴ **Hedda Zinner** (1905-1994) Skådespelare, journalist och författare. Aktiv kommunist. Skrev i *Rote Fahne*, *Arbeiterstimme*, *Weg der Frau* och den inflytelserika *Arbeiter Illustrierte Zeitung*. Ofta politisk satir. Flydde efter Hitlers maktövertagande 1933 till Wien och Prag. 1935 till Sovjetunionen. Efter kriget i DDR.